Gita Deneckere

DE ALGEMENE STAKING VAN 1936. WETTEN EN PRAKTISCHE BEZWAREN TEGEN EEN VOLKSFRONT [1]

Elites are not actually responding to [the formal organizations of lower-class people]; they are responding to the underlying force of insurgency. But insurgency is always short-lived. Once it subsides and the people leave the streets, most of the organizations which it temporarily threw up and which elites helped to nurture simply fade away. As for the few organizations survive, it is because they become more useful to those who control the resources on which they depend than to the lowerclass groups which the organizations claim to represent. Organizations endure, in short, by abandoning their oppositional politics
(Frances Fox PIVEN and Richard A. CLOWARD, *Poor People's Movements. Why They Succeed, How They Fail*, New York, 1977, p. xi).

De grote maatschappelijk-politieke crisis van de jaren dertig die in de Tweede Wereldoorlog uitmondde, markeert een breuk met de democratische en sociale hervormingen die in de jaren twintig op gang waren gebracht. Toch liggen de wortels van de «verzorgingsstaat» in de recessieperiode. De centrale staat werd mede onder druk van de grote stakingen in 1932 en 1936 belast met een corrigerende en aanvullende rol en kreeg een verdeelfunctie die erop gericht was de sociale ongelijkheid eigen aan de kapitalistische maatschappij te verminderen. Tijdens de crisis zelf was van de verdeelfunctie nog niet veel te merken. Tot 1935 hielden de regeringen vast aan de klassieke liberale spelregels om de crisis te bestrijden.

In zijn studie over de werkloosheid in de jaren dertig geeft Guy Vanthemsche een indringende analyse van de sociale crisispolitiek. De sociale politiek wordt opgevat als een globale machtsconfrontatie tussen drie actoren die binnen de besluitvormingscircuits van de Belgische staat optraden: het patronaat, de christelijke en de socialistische arbeidersbeweging [2].

De synthese van Vanthemsches bevindingen vormt het uitgangspunt voor een probleemstelling die ik als volgt wil formuleren: hoe heeft «de straat» de sociale politiek in de jaren dertig beïnvloed ? Met de inkapseling van de socialistische organisaties in de politieke structuren van de

---

1 Dit artikel is een uittreksel uit mijn doctoraatsverhandeling *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*, Universiteit Gent, 1993.

2 G. VANTHEMSCHE, *De werkloosheid in België 1929-1940*, Berchem, 1989, p. 105-151.

kapitalistische maatschappij was de socialistische arbeidersbeweging in belangrijke mate ontwapend en onschadelijk gemaakt. Maar de twee voornaamste massale protestacties in het interbellum – de wilde staking in 1932 en de algemene staking in 1936 – kunnen niet met het optreden van de georganiseerde arbeidersbeweging vereenzelvigd worden. De collectieve acties stonden immers haaks op de strategie van de arbeidersbeweging om straatrumoer en stakingen af te remmen in de crisistijd.

I. ECONOMISCHE CRISIS EN SOCIALE CRISISPOLITIEK

In de tweede helft van het jaar 1930 was het overduidelijk dat ook de Belgische economie in de wurggreep van de crisis terecht was gekomen [3]. Naarmate deze onrustwekkender vormen aannam, tekenden de contouren van het sociaal-economisch beleid dat de opeenvolgende katholiek-liberale regeringen tot 1935 zouden handhaven, zich duidelijker af. Sinds 1927 werd zonder de socialisten geregeerd. De regeringen-Jaspar (november 1927-mei 1931), Renkin (juni 1931-oktober 1932), de Broqueville (oktober 1932-november 1934) en Theunis (november 1934-maart 1935) verleenden vóór alles prioriteit aan een deflatoire politiek, die achteraf bekeken uiteraard sociaal maar ook economisch nefast was. Het exportvolume daalde tussen 1929 en 1932 naar 76% en de exportwaarde naar 46,6%. Tengevolge van de enorme werkloosheid door de daling van de industriële productie werd ook de binnenlandse markt erg aangetast. Maar het begrotingsevenwicht was heilig en de koppeling van de munt aan de goudstandaard ook. De oplossing voor de bevordering van de export zag men in het drukken van het prijzenpeil. Daartoe verminderden de bedrijven de productiekosten : in de eerste plaats werd op de factor arbeid bespaard. In een periode van hoge werkloosheid was het niet moeilijk om ook drastische loonsverminderingen door te voeren. Er werd eveneens ferm gesnoeid in de staatsuitgaven. Of zoals de socialistische belofte Hendrik De Man het samenvatte *men legde een vermagerde bevolking een vermageringskuur op.*

Maar de deflatietechnieken werkten niet meer. Het leek er niet op dat met de non-interventiepolitiek van de staat een economische heropleving kans op slagen had.

In zijn studie over de werkloosheid toont Vanthemsche aan dat de methode en de objecten/de slachtoffers van de deflatoire besnoeiingen steeds politieke keuzes waren, die veel minder te maken hadden met rationeel beleid dan met sociale machtsrelaties.

Hier verschijnt de meest toonaangevende actor in de sociale politiek op het toneel : het patronaat. Filosofie en doelstellingen van het regeringsoptreden liepen in hoge mate parallel met filosofie en doelstellingen van het patronaat, die de trendsetter was van de sociale crisispolitiek. Op het gebied

---

3 K. VERAGHTERT, «Het economisch leven in België 1918-1940», (*AGN*, XIV), 1979, p. 79-85.

van de werkloosheidsverzekering onderstreept Vanthemsche de opmerkelijke en totale afwezigheid van het parlement in de besluitvorming. Onder invloed van het patronaat weigerde de regering halsstarrig het parlement te betrekken in de discussie. Wetsvoorstellen van de socialistische oppositie kregen geen kans en zelfs een wetsontwerp van de christen-democratische minister Hendrik Heyman liep in 1932 spaak op een weigering van de regering-Renkin. De syndicale greep op de werkloosheidsverzekering zou in het parlement immers wettelijk kunnen worden bekrachtigd aangezien de vertegenwoordigers van de arbeidersbeweging (socialisten, communisten en christendemocraten) er een meerderheid zouden vormen. En dat was absoluut niet naar de zin van het patronaat.

De uitwerking van de sociale crisispolitiek vond dus plaats in de besloten kring van de regering, die bovendien over bijzondere machten beschikte om ook op andere terreinen dan de werkloosheidsvergoedingen te besnoeien. Er was sprake van een symbiose tussen politieke besluitvorming en de patronale wereld, via nota's en adviezen, via delegaties van werkgevers en via de sterke persoonlijke banden tussen leidende financiële en industriële kringen en sleutelfiguren in de regering (de Broqueville, Jaspar, Francqui, Theunis, Gutt). Die symbiose werd als een natuurlijk gegeven aanvaard : het patronaat werd nooit ervaren als een drukkingsgroep.

Het sociale gewicht van de vakbonden was een ander paar mouwen. Dat was een nieuw element in het interbellum, vooral omdat één vakbond, het ACV, de regeringen steunde en dus niet over het hoofd kon worden gezien. Voor de traditionele conservatieve groepen was de inmenging van de arbeidersbeweging in de besluitvorming ongehoord : de natuurlijke symbiose tussen regering werd doorkruist. Het sterk georganiseerd en mandaterend optreden van de arbeidersbeweging stond bovendien in schril contrast met de gebrekkige, losse 19de-eeuwse structuren van de liberalen en conservatieve katholieken. Het is in die context dat het hele discours rond de particratie en de decadentie van het parlementair regime welig tierde. Herman Balthazar heeft gewezen op de mentale continuïteit tussen het misprijzend anti-parlementarisme dat na de invoering van het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht in de sterk Belgicistische, Franssprekende en vooral katholieke bourgeoisie aanwezig was en het discours van de Rex-beweging in de jaren dertig, dat in dezelfde invloedrijke salons werd geëchood en geschraagd [4]. Het feit dat goed georganiseerde arbeiderspartijen een reële impact konden hebben op de besluitvorming, speelde mee in de apologie van de sterke uitvoerende macht die zo kenmerkend is voor het interbellum.

Guy Vanthemsche typeert de invloed van de christelijke arbeidersbeweging op de besluitvorming in de sociale crisispolitiek als «twee stappen achteruit, één stap vooruit». Telkens werden de harde restricties van de conservatieve regeerders verzacht, aangepast en geamendeerd, waardoor

---

4 H. BALTHAZAR, «De ontwikkeling van de particratie voor de Tweede Wereldoorlog», in *Res Publica*, 1981, (XXIII), 1, p. 9-22.

indirect de crisispolitiek op lange termijn mogelijk werd gemaakt maar ook een polarisatie rond de sociale breuklijn vermeden kon worden.

Als verklaring voor de christen-democratische houding moet in eerste instantie rekening gehouden worden met de traditie van verzoening en gematigdheid en de afkeer voor straatagitatie en socialisme. In de tweede plaats was er op organisatorisch vlak een gebrek aan doorstroming van de syndicale basisgroepen naar de christen-democratische ministers, die over een grote autonomie beschikten. Ten derde wilden de ACV- en ACW-leiders in feite nooit breken met de conservatieve katholiek-liberale regeringen, ondanks de pijnlijke toegevingen die de christen-demokratische ministers keer op keer moesten doen. Een toetreding van de socialisten tot de coalitie werd – regelmatig verwijzend naar de regering-Poullet-Vandervelde (1925-1926) – als een gewisse catastrofe voorgesteld.

De wending die het kabinet Van Zeeland in 1935-1936 nam, maakt duidelijk dat het catastrofe-scenario in feite vooral verhulde dat de christelijke arbeidersbeweging kost wat kost een eigen profiel wilde behouden in de concurrentieslag met de grotere socialistische arbeidersbeweging. Een vaak aangehaald punt van onderscheid was dat de christelijke arbeidersbeweging in de regering nog kon onderhandelen en graduele aanpassingen bekomen, terwijl de socialisten slechts op straat betoogden...

De socialistische arbeidersbeweging werd vóór de regeringsdeelname in 1935 inderdaad nauwelijks betrokken in het besluitvormingsproces. Bovendien was de ontreddering tengevolge van de economische crisis en de werkloosheid in socialistische rangen zeer groot [5]. Vóór de enthousiaste aanvaarding van het Plan van den Arbeid op het Kerstcongres in 1933 werd geen coherent alternatief voor de deflatiepolitiek geformuleerd. De BWP verzette zich in die eerste periode louter defensief en verbaal tegen de besnoeiingsmaatregelen. De rol van de vakbonden was volledig afgestemd op het werk in de paritaire comités. Maar tijdens de eerste jaren van de crisis werd dit nieuw overlegsysteem feitelijk alleen door de vakbonden in ere gehouden. Na 1921 viel het sociaal overleg in de paritaire comités zo goed als stil, om tijdens de crisis door de deflatiepolitiek compleet ondergraven te worden. Het systeem werd volledig uitgehold, terwijl het gebrek aan dynamisme van de vakbonden de sociale afbraak bestendigde en een vervreemding van de basis veroorzaakte. Pas eind 1931 lanceerde de BWP een noodplan, dat slechts het *kurieren am Symptom* inhield en de regeringspolitiek niet in vraag stelde. De stakingsfrequentie nam onder invloed van de recessie voortdurend af. Het systeem dat de werkloosheids-

---

5 Zie J. DHONDT, E. EVALENKO, R. RESZOHAZY, «L'influence de la crise de 1929 sur les mouvements ouvriers en Belgique», in *Machten en Mensen. De belangrijkste studies van Jan Dhondt over de geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1976, p. 440-442; A. PLETINCKX, «Le POB dans la première phase de la crise économique 1930-1933», in *BTNG*, 1976, (VIII), nrs. 3-4, p. 281-326 en 1977, (IX), nrs. 1-2, p. 237-257; G. VAN GOETHEM, *Vakbonden in het interbellum (1918-1940). Problemen van organisatie, functioneren en financiën van een nieuwe sociale macht*, Gent, 1980, OLV.

verzekering aan de vakbonden was gekoppeld, hypothekeerde de syndicale bewegingsvrijheid nog meer dan de werkloosheid op zichzelf.

De concurrerende en diep verdeelde vleugels van de arbeidersbeweging waren fundamenteel machteloos en in het defensief gedrongen. Ze lieten het initiatief van het sociaal-economische beleid aan de patronale en conservatieve krachten over. Dit is de balans die Vanthemsche maakt van de crisispolitiek in de jaren 1931-1935.

Een niet onbelangrijk element in zijn analyse is de afwezigheid van straatrumoer. Volgens Vanthemsche werd het enige middel dat eventueel halt kon toeroepen aan de sociale crisispolitiek daardoor onbenut gelaten.

Welk gewicht had «de straat» in het sociaal-politiek gebeuren van de jaren dertig ? Om die vraag te beantwoorden wordt de aandacht ten eerste toegespitst op de straatagitatie die voorafging aan het toetreden van de BWP tot de eerste regering-Van Zeeland, om vervolgens de invloed van de algemene staking in mei-juni 1936 op de sociale politiek te behandelen. Centraal staat de wisselwerking tussen het sociaal protest aan de basis, de socialistische woordvoerders en de respons van de leidende kringen. De ontsluiting van de archieven van het partijbureau en de Algemene Raad van de BWP (AMSAB), het Koninklijk Archief en de proces-verbalen van de ministerraad (Algemeen Rijksarchief) heeft ervoor gezorgd dat die dynamiek zeer helder kan worden belicht.

De algemene staking in 1936, die in feite een spontaan volksfront in het teken van *Brood, Vrede en Vrijheid* was en subjectief ook zo ervaren werd door de betrokken actoren, verdient in de ontwikkeling van de sociale politiek bijzondere consideratie. De staking was geënt op de politieke crisis in mei-juni 1936, dat voor tal van commentatoren ook het uitverkoren vergelijkingspunt is met de «crisis van de democratie» sinds 1991. Temidden van die crisis forceerde de algemene staking een breuk in de sociale crisispolitiek die tot dan toe door het patronaat beheerst was.

2. VAN DE STRAAT NAAR DE REGERING (1933-1935)

Toen de BWP met het Plan van den Arbeid en een nieuw elan de crisis te lijf wilde gaan, ontging de propagandacampagne [6] die daartoe op touw werd gezet de pas gekroonde koning Leopold III alvast niet *L'état de l'opinion publique devient de plus en plus imprudent et se traduit par des projets ou des plans dont la valeur constructive est nulle, mais qui n'entretiennent pas moins de fallacieux espoirs. C'est ainsi que l'on prépare des révolutions* [7].

---

6 Zie F. EELENS, *De propaganda voor en de reakties op het Plan van den Arbeid (dec. 1933 - 1 mei 1935)*, Gent, 1976, OLV; J. DE CALF, *Non-fiction film als historische bron. Het AMSAB-archief*, Gent, 1992, p. 40-48 (over de film «Het Plan aan de Macht»).

7 Nota Leopold III, *Quelques idées pour une lettre au Premier Ministre*, s.d. (KA, *Secretariaat Leopold III*, IIC/Br).

Secretaris van het Koninklijk Huis Louis Wodon (rechtsgeleerde, magistraat, professor aan de ULB, voormalig koninklijk kabinetschef) beschouwde het Plan De Man als *une absurdité pure et simple*. Sinds de dood van de bedaagde Joseph Wauters in 1929 waren de socialisten volgens hem teruggekeerd naar het rijk van de utopie [8]. Aan het Hof meende men dat de regering het publiek moest laten weten dat ze eveneens aan een plan van de arbeid bezig was. Maar noch de regering-de Broqueville, noch de regering-Theunis die na de Boerenbond-affaire in november 1934 was gevormd, maakte daar werk van : de drastische deflatiepolitiek met bijzondere machten werd onverminderd voortgezet.

De nieuwe besluitwetten van de «regering der bankiers» [9] veroorzaakten een heftige agitatiegolf, die in de socialistische en christendemocratische pers werd vertolkt en in januari 1935 ook zeer dreigend op straat tot uiting kwam. De groeiende opstandigheid van de massa werd door de BWP benut om de zogenaamde «derde golf» in de propaganda van het Plan te lanceren [10]. Uit de BWP-verslagen vóór dat moment blijkt dat het resultaat van de Plan-propaganda weinig positief geëvalueerd werd in de interne partijkeuken [11].

Het groeiend arbeiders- en werklozenverzet begin 1935 kan niet met de goed georchestreerde Plan-campagne van de BWP vereenzelvigd worden. In zijn autobiografie duidt Hendrik De Man, «de vader van het Plan», dit treffend aan : «Ik beleefde dit conflict in zijn meest dramatische vorm op de beruchte manifestatie van Quaregnon op 19 januari. Het was wat men noemt een regionale concentratie voor de werklozen en arbeiders van de Borinage. Ik zal nooit dit ontzaglijke en vreselijke toneel vergeten. Tegen het vallen van de avond zag men van de op de dorpsplaats gebouwde tribune van alle zijden sombere kolommen zonder een vlag, zonder een fanfare, zonder een kreet, aanrukken. Het was alsof heel de woede van dit land van ellende zich daar eensklaps had samengetrokken voor een laatste stomme bedreiging. Deze bedreiging richtte zich op sommige ogenblikken zelfs tegen de sprekers, vooral Spaak en mij, die aan de massa vroegen de staking niet onmmiddellijk te beginnen. Minutenlang moesten we het hoofd bieden aan het geroep van «algemene werkstaking !» dat ons belette ons verstaanbaar te maken. Het kwam overigens slechts van een minderheid; veel indrukwekkender was de stilte van de massa, die, na eindelijk onze redevoeringen aanhoord te hebben, terug verdween door de nacht. Want het was voldoende geweest haar te zien om er ons rekenschap van te geven dat zij naar ons beroep op geduld niet lang meer luisteren zou» [12].

Op 20 januari 1935 manifesteerden in de hoofdstad duizenden staatsambtenaren op de zeer gedisciplineerde manier die kenmerkend is

---

8 Wodon aan Max, 7 juli 1934 (SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 70).

9 M.-R. THIELEMANS, *La grande crise et le gouvernement des banquiers*, Brussel, 1980.

10 Bureau, 9 januari 1935 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 169).

11 Zie b.v. de bureauvergaderingen van 16 maart en 8 juni 1934 (AMSAB, BWP-Algemene Raad/Bureau, 147-148).

12 *Hendrik De Man. Persoon en ideeën. I. Autobiografie*, Antwerpen, 1974, p. 292.

voor de massabetogingen in de jaren dertig. Na de demonstratie vertrok een delegatie naar de Wetstraat voor een onderhoud met de eerste minister [13]. Theunis kondigde aan dat hij de weddeverlaging in de openbare diensten zou verzachten. De koning bevestigde zijn vertrouwen in de regering der bankiers op een moment dat de ministerraad zich op hevige sociale agitatie voorbereidde [14]. Met de belofte aan de openbare diensten, begon de regering terug te komen op de trein besluitwetten die in december 1934 waren getroffen. Het was een teken van zwakte, dat voor de BWP nieuwe mogelijkheden opende.

De socialistiche parlementsfractie kondigde een grootse parlementaire interpellatie aan op 30 januari 1935. De dag voordien zouden de werklozen in Brussel betogen en aan de koning een verzoekschrift overhandigen. Dit belangrijk symbolisch moment werd knap geënsceneerd door Emile Vandervelde, die in de protestcampagne een merkwaardige dubbelrol speelde [15]. De mijnwerkers van hun kant wilden op 4 februari 1935 in staking gaan, tegen de zin van de Syndicale Commissie. Voor 24 februari 1935 was een massale, nationale manifestatie op touw gezet, die de apotheose moest worden van de acties voor het «Plan aan de Macht».

Onder de druk van de agitatiegolf gingen in de schoot van de regering stemmen op om een tripartite te vormen met de socialisten. Dat was uiteraard volstrekt onmogelijk temidden van de agitatie tegen de bankiersregering, zoals patron Emile Vandervelde in regerings- en Hofkringen duidelijk maakte. Op 24 januari 1935 had hij een lang onderhoud met minister van Financiën Camille Gutt (technicus), die met de toestemming van Vandervelde verslag uitbracht aan Theunis. Zonder enig mandaat van zijn partij lanceerde Vandervelde samen met zijn oude vriend Francqui het idee om naar analogie met de *Commission d'Enquête du Travail* van 1886 een nationale commissie voor de studie van het werkloosheidsprobleem op te richten, waarin socialisten zouden zetelen [16].

Voor de regering was de beteugeling van het sociaal protest van vitaal belang. Daarom werd het voorstel van Vandervelde gesteund. Theunis schreef in dit verband aan Leopold III : *Ceci serait sans doute le moyen pour les chefs socialistes raisonnables de reprendre leurs troupes en main* [17]. Hij

---

13 SAB, *Politie*, D21/43 (C. ERVYNCK, *Straat en parlement in het Interbellum. Een eerste benadering: repertorium van de straatmanifestaties te Brussel, 1933-1940*, Gent, 1985, OLV, p. 118-119).

14 Capelle aan Leopold, 19-20 januari 1935; Leopold aan Theunis, 22 januari 1935; Theunis aan Leopold, 22 januari 1935 (KA, Secretariaat Leopold III, IIC1/Th). PV's, 12, 16, 20 januari 1935 (ARA, *Ministerraad*, 2025).

15 Vandervelde aan Wodon, s.d. (KA, Wodon, 33).

16 Vandervelde opperde dat Wauters en De Man geschikt waren. Voor Gutt lag De Man moeilijk, omdat de regering de indruk zou geven dat zijn Plan realiseerbaar was. Vandervelde: *Mais je ne crois pas que De Man soit dangereux dans cette commission. Il y serait probablement assez vite seul, comme cela lui arrive fréquemment chez nous !* Verslag over onderhoud Vandervelde-Gutt, 24 januari 1935 in bijlage van een brief van Theunis aan Leopold, 26 januari 1935 (KA, *Secretariaat Leopold III*, IIC1/Th).

17 *Ibidem*.

kondigde als antwoord op de socialistische interpellatie van 30-31 januari de oprichting van een *Commission Nationale du Travail* aan, wat de regering een vertrouwensstemming in het parlement en de intrekking van de mijnwerkersstaking opleverde [18]. Mede onder invloed van Leopold III, die zeer verheugd was over Theunis' parlementair succes, zou de Commissie voorgezeten worden door Emile Francqui. Paul Hymans becommentarieerde die aanstelling tegenover zijn vriend Max zonder veel hoop op een democratische besluitvorming: *Francqui va pouvoir y exercer ses facultés dictatoriales* [19].

De pacificatiepoging liep evenwel spaak op het betogingsverbod dat de regering met het oog op de grote manifestatie van 24 februari 1935 liet treffen. Uit de briefwisseling bewaard in het archief van het Paleis en de verslagen van de ministerraad blijkt duidelijk hoe verschrikkelijk bang de regering-Theunis was voor deze confrontatie met opstandige werklozen en arbeiders. Het was op zich al heel uitzonderlijk dat de regering het initiatief nam een betoging te verbieden, die reeds door de burgemeester van Brussel was toegelaten. Theunis oordeelde dat de manifestatie revolutionair was en een bedreiging voor het wettelijk land vormde. Het aangekondigde betogersaantal (200.000) en de sociale samenstelling (ongeorganiseerden en werklozen) boezemden angst in. De regering vreesde dat de gemoederen zouden worden opgezweept door extremistische socialisten en communisten. Ze beschikte over maximum 4000 rijkswachters en meende niet op het leger te kunnen rekenen bij de ordehandhaving [20].

Uit de verslagen van Bureau en Algemene Raad van de BWP blijkt van de andere kant dat de partij een gedisciplineerde beweging organiseerde, met 1 commissaris per 50 betogers om de orde te verzekeren. De betoging moest in rijen van 10 opmarcheren, zonder meeting bij de ontbinding, enkel een estrade waar de grootste kopstukken plaats zouden nemen. In de context van de socialistiche deelname aan de *Commission Nationale du Travail* was de betoging minder bedoeld als virulent protest, dan als uitlaatklep voor de sociale spanningen [21].

De regering was evenwel sceptisch over de greep van de kopstukken op een woelige achterban. Gezien de grimmige atmosfeer was dat misschien niet ten onrechte.

---

18 PV, 25 januari en 1 februari 1935 (ARA, *Ministerraad*, 2025). *Parlementaire Handelingen*, Kamer, 30-31 januari 1935. Hymans aan Max, 3 februari 1935 (SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, p. 67). P. HYMANS, *Mémoires*, Brussel, 1950, p. 711-714.

19 Leopold aan Theunis, 31 januari 1935; Theunis aan Leopold, 7 februari 1935 (*Ibidem*). PV's, 4 en 9 februari 1935 (ARA, *Ministerraad*, 2025). Hymans aan Max, 12 februari 1935 (SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 67).

20 PV, 12 februari 1935 (ARA, *Ministerraad*, 2025). Mededeling Theunis, 13 februari 1935 (KA, *Secretariaat Leopold III*, IIC2/TH). Officiële dokumentatie m.b.t. betoging en betogingsverbod (*Ibidem*, 105/3).

21 Bureau/Algemene Raad, 16 januari-4 februari 1935 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 169-171). Zie ook C. ERVYNCK, *op.cit.*, p. 73-75.

De BWP reageerde zeer ontstemd op het betogingsverbod. Tijdens een spoedvergadering van het Bureau was vooral Vandervelde woedend : *J'éprouve un sentiment de colère à l'égard de pareille décision.* Als het van hem afhing moest er massaal protest worden aangetekend tegen de regeringspolitiek in het algemeen, die meer en meer fascistische allures kreeg : *Je tiens à dire que j'ai le sentiment profond qu'une atteinte aussi flagrante, qu'une rupture aussi éclatante avec une tradition qui n'a jamais été interrompue et que cette rupture faite par un gouvernement qui a des pleins pouvoirs et qui se propose à demander de nouveaux pleins pouvoirs, est un acte qui doit inquiéter tous ceux qui ont le sens de la liberté et de la démocratie.* Vandervelde, die nauwelijks drie weken mee aan de basis had gelegen van de *Commission d'Unité Nationale*, zoals Leopold de studiecommissie betitelde, was nu voorstander van een algemene proteststaking van 24 uur. Het Bureau van de Syndicale Commissie was daar vierkant tegen. Ook ondervoorzitter Hendrik De Man was niet direct gebrand op een algemene staking en wilde tijd winnen [22]. Zijn visie werd op de één of andere manier onmiddellijk bekendgemaakt aan Theunis, die zeer tevreden was met die reactie : *Il semble que les chefs ont voulu gagner du temps, ce qui est toujours ce qu'il y a de mieux quand il s'agit de laisser passer une émotion* [23].

Het gezamenlijk congres van BWP en Syndicale Commissie verwierp op 21 februari met een nipte meerderheid de 24-urenstaking en besliste partiële verkiezingen uit te lokken om de kloof tussen werkelijk en wettelijk land in de verf te zetten, een idee van P.H. Spaak. De parlementaire meerderheid had na een interpellatie van de BWP over het ongrondwettelijk betogingsverbod de regeringsmaatregel overigens goedgekeurd [24].

Het belangrijkste resultaat van het betogingsverbod was dat de socialisten op 22 februari 1935 collectief ontslag namen uit de *Commission Nationale du Travail.*

Dezelfde dag besloot de ministerraad dat nieuwe volmachten aan het parlement moesten gevraagd worden [25]. De regering bekwam nieuwe volmachten op 13 maart, met 90 stemmen tegen 84. Het was duidelijk dat de regering-Theunis wankelde. Op het onder de duim gehouden sociale verzet tegen de deflatiepolitiek entte zich in maart 1935 een zeer zware financiële crisis, die de complete mislukking en onhoudbaarheid van het gevoerde sociaal-economisch beleid eens te meer onderstreepte. De regering viel op 18 maart : de weg naar een regering van nationale unie en van een devaluatie van de Belgische frank lag open [26].

---

22 Bureau, 15 februari 1935; AR en SC, 16 februari 1935; bureaus AR en SC, 20 februari 1935 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 171 en 187).

23 Theunis aan Leopold, 16 februari 1935 (KA, *Secretariaat Leopold III*, IIC1/Th). Verslag onderhoud Theunis met Vandervelde, Brunet en Mertens op 16 februari 1935 (*Ibidem*, 105/3).

24 *Parlementaire Handelingen, Kamer*, 19 februari 1935.

25 PV, 22 februari 1935 (ARA, *Ministerraad*, 2025).

26 M.-R. THIELEMANS, *op.cit.*

Leopold III heeft de socialisten op dat moment bijna tot regeringsdeelname *gedwongen*. Op 19 maart 1935 werd Vandervelde op het Paleis ontboden voor een onderhoud waarbij de koning hem op «dreigende toon» voor de keuze stelde tussen een tripartite en een dictatuur, aangezien het parlement volgens zijn informatie compleet in discrediet was geraakt. Enigszins van de kaart bracht Vandervelde van dit onderhoud verslag uit aan het partijbureau : *Bien entendu il n'a pas dit qu'il était prêt à créer un gouvernement dictatorial, mais il a insisté sur le péril d'un dictature dans des termes qui m'ont fait la plus désagréable impression* [27].

3. HET «VOLKSFRONT» VAN JUNI 1936

Si le Ministère Van Zeeland N° 2 est beaucoup moins bon que le Ministère Van Zeeland N° 1, c'est parce que l'explosion du mouvement gréviste a, l'an passé, précipité les choses. Il fallait avoir une gouvernement à tout prix, le plus tôt posssible : l'opération a été mal faite. On en voit encore les fâcheuses conséquences [28].

De nieuwe wind die met de jonge ploeg onder leiding van de niet-parlementair Van Zeeland waaide, de economische heropleving onder invloed van de devaluatie, de socialistische regeringsdeelname : uit dit alles zou men kunnen afleiden dat er een periode van nationale verzoening aanbrak. Niets was minder waar, zoals zeer scherp in de verkiezingsuitslagen van mei 1936 tot uiting kwam. De complexiteit van deze politieke crisis is niet in enkele regels te vatten : ik verwijs hier naar de analyses van Herman Balthazar en Emmanuel Gerard [29].

Een belangrijk verschil met de verkiezingsuitslagen van 24 november 1991 was de links-rechts polarisatie in de nieuwe machtsverhoudingen. De BWP verloor 3 zetels in de Kamer, won er 3 in de Senaat, maar werd ondanks een aanzienlijk stemmenverlies de grootste partij, een positie die de katholieken sinds 1884 hadden bekleed. De communistische partij won 6 zetels in de Kamer (van 3 naar 9) en kreeg voor het eerst 4 senatoren. Voor de katholieke partij in crisis was 24 mei 1936 dramatisch : min 16 zetels voor de Kamer, min 17 in de Senaat. Meer dan 400.000 kiezers, hoofdzakelijk katholieken, hadden gestemd voor Rex (in één klap 21 kamer- en 12 senaatszetels) of VNV (van 8 naar 16 parlementsleden; van 1 naar 9 senatoren). Binnen de katholieke fractie kwam het zwaartepunt op de ACW-vertegenwoordiging te liggen, die versterkt uit de kiesstrijd was gekomen. De liberalen verloren 1 zetel in het parlement (van 24 naar 23) en 2 in de senaat (van 21 naar 19). Een katholiek-liberale coalitie beschikte na deze aardschok voor het eerst sinds 1919 niet meer over een regeringsmeerder-

---

27 Bureau, 20 maart 1935 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 173).

28 Louis Wodon aan Adolphe Max, 3 juli 1937 (SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 93).

29 H. BALTHAZAR, «Het maatschappelijk-politieke leven in België 1918-1940», (*AGN*, 1979), 14, p. 148-199. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1818-1940)*, Leuven, 1985, p. 285-483.

heid. Als men volgens de traditionele breuklijnen een regering wilde vormen, was een regering met de socialisten de enige mogelijkheid. Voor de conservatieve socialisten was de onmisbaarheid van de BWP onverteerbaar. Een regering zonder socialisten impliceerde een alliantie met Rex of met VNV, of met allebei. Het is in die context dat we de verschillende rechtste concentraties moeten situeren. Ter linkerzijde won de gedachte aan een democratisch Volksfront veld, vooral in het licht van de machtsovername van het *Front Populaire* onder leiding van Léon Blum in Frankrijk.

Politieke elektriciteit

De algemene staking in juni was in bepaalde opzichten een spontaan Volksfront, dat net als bij de wilde staking van 1932 van onderuit tot stand kwam, maar nu massaler was en niet beperkt bleef tot Wallonië en de Kempense steenkoolmijnen. De staking verspreidde zich als een olievlek, veel meer ondanks dan dankzij de vakbonden. De CAO's werden op vele plaatsen radicaal genegeerd door de stakers.

Het begon allemaal in Antwerpen, waar in volle kiesstrijd twee socialistische plakkers waren doodgeschoten door fascisten. De socialistische Havenarbeidersbond organiseerde op 26 mei een rouwstaking van 24 uur en een grote begrafenisstoet. Volgens *Vooruit* was de lijkplechtigheid voor pater Damiaan niets vergeleken met de reusachtige proletarische stoet voor Pot en Grijp : *een heel volk was letterlijk op straat gekomen*. De massaal bijgewoonde zerkonthulling een jaar later werd verfilmd als levende aanklacht tegen het fascistisch machtsvertoon [30].

Samen met de berichten over de grootse volksfrontstaking in Frankrijk en de politieke crisis in eigen land, bevorderde deze mobilisatie de drang om te staken aan de haven. De collectieve arbeidsovereenkomst van 27 december 1928, waarin de lonen van de dokwerkers gekoppeld werden aan de indexschommelingen, werd niet meer als bindend aanvaard. Uit de massale ontlading van sociale energie na die verzetsdaad blijkt zeer goed hoezeer de onderhandelingsmechanismen van na de Eerste Wereldoorlog gericht waren op de beheersing c.q. onderdrukking van sociale conflicten en spanningen.

Van zodra de geloofwaardigheid van de loonindexering openlijk in twijfel werd getrokken, kwam het hele systeem van sociaal overleg en sociale vrede op de helling te staan. Dat er sinds de devaluatie in 1935 een toenemende discrepantie was ontstaan tussen de evolutie van het indexcijfer en het verloop van de reële levensduurte (de bestaande prijsindex was *an sich* al geen betrouwbare meter voor de levensduurte) [31], was binnen de sociaaldemocratie een bron van scherper wordende kritiek, ook in *Le Peuple*. De

---

30 J. DE CALF, *op.cit.*, p. 50-53.

31 P. SCHOLLIERS, *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het interbellum*, Brussel, 1985, p. 105-164 en 234-242.

dokwerkers lapten het indexsysteem zonder meer aan hun laars en eisten een algemene loonsverhoging. De houding van de Havenarbeidersbond tegenover de eerste wilde staking van de dokwerkers was aanvankelijk afwijzend : «Wij hebben een loonovereenkomst. Wij hebben een reglement dat zoo maar niet over het hoofd mag gezien worden».

Maar de arbeiders luisterden niet en de volgende ochtend stonden ze massaal op de Paardenmarkt voor de zetel van de vakbond. De vakbond begreep de kracht van dit verzet, dat tegen alle regels inging en besloot de leiding van de staking op zich te nemen. Het is opvallend dat in het eisenpakket dat de vakbond aan burgemeester Camille Huysmans overhandigde slechts op een zeer indirecte manier naar de looneis van de dokwerkers verwezen werd. De dokwerkers eisten de volstrekt logische opslag van 14 fr./dag ofwel 28% : precies het percentage van de muntontwaarding. De patroons in het Nationaal Havencomiteit weigerden onderhandelingen aan te knopen en verweten de syndicale afgevaardigden dat de CAO was verbroken. Diezelfde avond was het Sportpaleis gevuld met 10.000 dokwerkers, de geestdrift en de strijdlust stak de leiders aan en het hek was van de dam.

Een vergelijkbare dynamiek ontwikkelde zich ook elders in het land, maar het is opvallend dat slechts na de erkenning en legitimering van de stakingsbeweging door het gemeenschappelijk vakbondsfront en vooral na de Nationale Arbeidskonferentie de mobilisatie pas goed op gang kwam, meestal van onderuit. «We zouden haast mogen zeggen dat het nieuws door de fabrieksmuren heen drong», schreef *Vooruit*. Vanaf 2 uur 's middags werd de Gentse Vrijdagmarkt overspoeld door uitgelaten stakers die naar Ons Huis afzakten waar de verschillende syndicaten gevestigd waren. Toen de massa te groot werd, moesten de vakbonds- en partijleiders luidsprekers gebruiken voor hun geïmproviseerde toespraken [32].

De rol van communistische militanten was zoals in 1932 belangrijk, maar niet beslissend in de mobilisatie van meer dan 500.000 arbeiders én bedienden [33].

De regeringsvorming

De links-rechts polarisatie had een grote invloed op de moeizame regeringsvorming in 1936. Er zijn twee duidelijke fasen te onderscheiden, met de algemene staking als breuklijn.

De aanstelling van Vandervelde, leider van de grootste partij, als informateur, was een koninklijk maneuver om Van Zeeland meer kans op slagen te geven. Ondanks de weerstanden die hij ontmoette van liberale

---

32 *Vooruit*, 17 juni 1936.

33 Zie M. DEVRIENDT, Y. VAN DEN BERGHE, *De algemene werkstaking van 1936*, Hasselt, s.d., p. 2 e.v.

en conservatief-katholieke zijde, rapporteerde Vandervelde echter aan de koning dat hij meende een regering onder zijn leiding op de been te kunnen brengen. Het hoger geciteerd onderzoek van E. Gerard toont aan dat dit minder met de stijfkoppigheid van de oude patron te maken had dan vaak wordt aangenomen. De christen-democratische parlementsgroep steunde Vandervelde aanvankelijk in zijn streven naar een regering met een sociaal-democratische stempel [34]. Het sociaal-conservatief offensief om een regering-Vandervelde te verijdelen was snel en doeltreffend. Dit offensief werd in Hofkringen bevorderd. De liberale voorman Paul Hymans schrijft in zijn memoires hoe hij werd benaderd door Robert Capelle, secretaris van de koning [35]. In het archief van de liberale Brusselse burgemeester Adolphe Max zit een brief van Louis Wodon, waarin volgende passus boekdelen spreekt : *Il y a lieu de penser qu'après l'échec de Vandervelde, et la constatation – qui devrait suivre – que les catholiques et les libéraux n'entendent collaborer qu'à un Ministère dirigé par une personnalité non-politique, c'est à dire Van Zeeland, celui-ci pourra former le Cabinet désiré, sans plus être gêné par les revendications excessives des socialistes et qu'il acceptera alors la mission de constituer ce Cabinet. Si, du côté libéral, par une déclaration repudiant toute autre solution, on pouvait hâter les choses, je pense que ce serait fort bien. Il est bien entendu que tout ceci est pour toi seul* [36]. Wodon meende dat de socialisten op grond van de verkiezingsuitslagen niet te veeleisend moesten zijn [37]. Zowel Max als Pierlot spraken zich namens hun fracties uit voor een coalitie onder leiding van Van Zeeland. Vandervelde gaf op 8 juni 1936 onverrichterzake zijn formatieopdracht terug aan de koning.

De weerstand van het Hof tegenover de *revendications excessives* van de socialisten was rechtstreeks geïnspireerd door het *Comité Central Industriel* (CCI), de in 1895 opgerichte voorloper van het *Verbond van Belgische Ondernemingen* (VBO) en veruit de machtigste patroonsvereniging. Het CCI maakte op 5 juni 1936, de dag waarop Vandervelde de formatieopdracht kreeg, bij monde van haar adjunct-directeur Paul Goldschmidt een nota aan Wodon over met de discrete titel *L'avis de l'industrie concernant la future politique gouvernementale*. Het was duidelijk dat een travaillistisch overwicht in de regering de industriëlen allerminst zou bevallen : *Le point essentiel sur lequel il y a lieu d'attirer l'attention, c'est que les dernières élections n'ont amené aucun fait économique nouveau qui puisse ni justifier ni autoriser aucune modification des conditions dans lesquelles l'industrie belge s'est exercée jusqu'ici. Celle-ci reste dominée essentiellement par les facteurs extérieurs [...] Il est nécessaire également de s'exprimer nettement au sujet de certaines revendications formulées à la suite des éléctions par les organisations ouvrières tant socialistes que chrétiennes et dont, par souci de*

---

34 E. GERARD, *op.cit.*, p. 460.

35 P. HYMANS, *op.cit.*, p. 766.

36 Wodon aan Max, 6 juni 1936 (SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 68).

37 Nota Wodon, juni 1936. Wodon zag Rex als een vorm van protest tegen alle traditionele partijen en vreemd genoeg niet als een extremistische partij: *On ne peut pas dire que [le corps électoral] va aux extrêmes, le Rexisme ne représentant ni des tendances extrémistes de gauche, ni des tendances extrémistes de droite* (KA, *Wodon*, 24).

brièveté, nous retenons provisoirement ici que quelques éléments. Meer bepaald de 40 uren-week, de verlenging van de schoolplicht tot 15 jaar en de verlaging van de pensioenleeftijd tot 60 jaar waren voor het CCI uit den boze. De nieuwe regering moest wél de belastingen verlagen, in de eerste plaats de belastingen die direkt de kostprijs beïnvloedden [38].

Van Zeeland aanvaardde de formatieopdracht op 8 juni 1936. Hij wilde het socialistisch overwicht in de regering niet consacreren door de BWP zes portefeuilles te geven. Dat werd één van de twistappels in de verdere regeringsvorming, waarover we nu veel beter zijn ingelicht door de ontsluiting van het BWP-archief. Pas op 10 juni werd het partijbureau betrokken in de besluitvorming, nadat Van Walleghem een boze brief geschreven had waarin hij het gebrek aan democratische inspraak aan de kaak stelde. Tot dan hield een Commissie van XII een oogje in het zeil bij de onderhandelingen.

Heel wat leden van het Bureau vonden het regeringsprogramma, waar iedereen het raden naar had, veel belangrijker dan de portefeuilleverdeling. Uit de uitleg die Spaak verstrekte, bleek duidelijk dat het sociale luik van het regeringsprogramma maar een mager beestje was. Op dat moment was de staking nog beperkt tot de Antwerpse haven.

Op 11 juni 1936 werd de Algemene Raad geconvoceerd en had de staking een eerste uitloper naar het Luikse steenkoolbekken gevonden. Vandervelde bracht verslag uit van de onderhandelingen, die op het moment, oppervlakkig bekeken, spaak waren gelopen op de weigering van Van Zeeland om zes socialisten in de regering op te nemen. Ook waren er exclusieven uitgesproken. Vandervelde b.v. maakte zelf aanspraken op Buitenlandse Zaken, maar zijn positie als voorzitter van de Internationale was niet verzoenbaar met de onafhankelijkheidspolitiek die België zou voeren in het gepolariseerd internationaal klimaat. Tegen de ex-mijnwerker Achilles Delattre als minister van Arbeid, waar hij zichzelf zou opvolgen, was een exclusief uitgesproken door het CCI. Vandervelde van zijn kant meende dat hijzelf als «bourgeois» dit hem aangeboden ambt behoorde te weigeren. Waarschijnlijk de Boerenbond wilde geen socialist op Justitie. Van Zeeland had ook, tegen vroegere afspraken in, steun gevonden bij mensen die duidelijk niet tot de democratische strekking van hun partij behoorden : d'Aspremont-Lynden (voorzitter van de *Fédération des Cercles Catholiques*) zou Justitie krijgen.

Zijn retorisch talent kan daarin een rol spelen, maar het beeld van de potdove Vandervelde die koppig en zielig naar een ministerportefeuille hengelde en daarmee de regeringsvorming blokkeerde, stemt niet overeen met de indruk die men krijgt in de BWP-verslagen. Vandervelde ijverde voor een ondubbelzinnige democratische macht. Hij stelde zeer uitdrukkelijk : *Dès à présent nous devons donner suite à ce qui déjà au dernier Congrès avait été proposé : grouper pour la défense des libertés démocratiques tous*

---

38 Nota Goldschmidt aan Wodon, 5 juni 1936 (KA, *Wodon*, 24).

ceux qui sont disposés à lutter contre la tendance dictatoriale et contre les groupes fascisants.

Hendrik De Man van zijn kant kon enkel walgen van de onmacht van de «souvereine partijen» om de problemen op te lossen. Dit had hij ook in *Le Soir* gezegd, verwijzend naar de opvattingen van Jacques Pirenne. Pirenne was aan liberale zijde de grootste onheilsprofeet wat het gehalte van de parlementaire democratie betrof, doch lag zelf als niet-parlementair en niet-partijgebondene aan de basis van enkele regeringscrisissen [39]. Voor velen binnen de BWP was De Man's openlijke referentie naar Pirenne volstrekt onbegrijpelijk.

Verschillende afgevaardigden in de BWP-raad walgden namens hun achterban ook, maar dan van het gebrek aan klaarheid en inspraak dat door een verdeelde top geschapen werd. De personenkwesties waren voor hen absoluut secundair, het sociaal programma van de regering-Van Zeeland II moest duidelijk zijn. Onder Van Zeeland I hadden de arbeiders immers niet van de heropleving geprofiteerd : de uitdeinende staking was een belangrijk signaal. Een tweede punt van kritiek was de pendel naar een autoritair regime. Die indruk kreeg men althans van de vage berichten over de versterking van de uitvoerende macht, over de beroepsorganisatie, enz. De traditionele partijen leken op de kar van Rex te willen springen. De personenkwestie verhulde volgens sommigen fundamenteel tegengestelde opvattingen over democratie en dictatuur.

De naoorlogse partijvoorzitter Max Buset, die deel uitmaakte van de Commissie van XII, bevestigde dat de institutionele structuurhervormingen die Van Zeeland voorzag tot doel hadden de kritieken van Rex een stap voor te zijn en de klerikale conservatieven voldoening te schenken. De rol van het parlement zou worden teruggeschroefd ten voordele van een proto-corporatistische beroepsorganisatie. Op sociaal vlak waren er enkel flauwe interventieverklaringen en geen engagementen. Van de socialistische eisen, te weten verlenging van de schoolplicht, 40-urenweek en een graduele verlaging van de pensioenleeftijd, was geen spoor in het programma te bekennen. Achilles Delattre voegde daar veelbetekenend aan toe : *Personne ne peut se rendre compte de l'influence du CCI, même dans les milieux très hauts placés* [40].

Van Zeeland strandde dus wel degelijk op fundamentele tegenstellingen, die evenwel versluierd werden door in het discours over de regeringsvorming de nadruk te leggen op de macht van de partijen, op exclusieven en de bedenkelijke slag om ministerportefeuilles.

De interventie van Leopold III, die op 11 juni 1936 uit elk van de drie traditionele partijen twee prominente figuren voor een collectieve audiëntie/terechtwijzing bij zich ontbood, versterkte de diagnose dat er

---

39 Zie G. DENECKERE, *op.cit.*, *passim*.

40 Bureau, 10 juni en Algemene Raad, 11 juni 1936 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 212 en 244-247).

behoefte was aan een sterk uitvoerend gezag. In zijn toespraak tot Spaak, Vandervelde, Pierlot, Van Isacker, Max en Dens tilde Leopold III zwaar aan wat hij «secundaire kwesties m.b.t. dosering en persoonlijke voorkeur» noemde. Hij begreep niet waarom partijleiders of militanten het land aan een periode van regeringsloosheid wilden blootstellen, wanneer de binnenlandse en buitenlandse toestand uitdrukkelijk een leefbare, stabiele en sterke regering vereiste. De koning drukte zijn verbijstering uit en vroeg de politici tot een oplossing te komen. Op 13 juni 1936 slaagde Van Zeeland er uiteindelijk in een regering van nationale unie te vormen.

Ondertussen was de stakingsbeweging hand over hand toegenomen. Welke rol speelde de staking nu in de ontknoping van de regeringscrisis ? In het licht van wat voorafgaat kan aan de staking een zeer grote invloed toegekend worden. De onderhandelingspositie van de BWP werd aanzienlijk versterkt. Op 12 juni consulteerde Van Zeeland een delegatie van de Syndicale Commissie en de BWP over de eisen van de stakers. Zijn respons was voor de Syndicale Commissie een bron van tevredenheid. Het zou Max Buset tijdens de vergaderingen van partijbureau en Algemene Raad op 13 juni de bedenking uitlokken dat er pas op dat ogenblik serieus met de socialisten onderhandeld werd over hun sociaal programma. Het was de allereerste keer in haar geschiedenis dat de BWP zich in zo'n comfortabele onderhandelingspositie bevond. De doelstellingen van het Congres van 1 juni kwamen dichtbij de realizatie. Toch bleek Van Zeeland inzake de drie eisen, waartegen het CCI van in den beginne verzet had aangetekend – schoolplicht, pensioenen en 40-urenweek – ernstig voorbehoud te maken. In de strijd tegen extreem-rechts zou Van Zeeland, op uitdrukkelijke vraag van Buset, de socialistische visie in de regeringsverklaring opnemen, d.w.z. een versterking van het parlementair regime aankondigen [41].

Sociale hervormingen

In de regeringsverklaring van 24 juni 1936 was het luik «Sociale vooruitgang» ongetwijfeld een indrukwekkende overwinning voor de georganiseerde arbeidersbeweging en een aantasting van de belangen van het patronaat : aanpassing van de minimumlonen, betaald verlof van 6 dagen/jaar, aanpassing van de gezinsvergoedingen, invoering van de 40-urenweek in gevaarlijke, ongezonde en lastige arbeidsomstandigheden, uitbreiding van paritaire commissies en CAO's, verplichte werkloosheidsverzekering, syndicale vrijheid, verzachting van de werkloosheidsreglementering, uitbreiding van de schoolplicht, verlaging van de pensioenleeftijd in ongezonde bedrijven en eventueel in het openbaar ambt en tenslotte een programma van openbare werken.

---

41 Bureau, 13 juni en Algemene Raad, 13 juni 1936 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 214 en 247).

De politiek-institutionele structuurhervormingen die in de regeringsverklaring waren opgenomen, stemden minder overeen met bepaalde democratische verzuchtingen binnen de BWP. Het «herstel van het evenwicht tussen de machten» kwam neer op een verzwakking van de macht van het parlement (slechts de verwerping van de begroting zou geldig zijn om het ontslag van de regering te bewerkstelligen; het referendum zou in overweging worden genomen,...). Kaderwetten en Koninklijke Commissarissen moesten de omslachtigheid van parlementaire procedures op verschillende belangrijke terreinen opvangen. Er moest een band worden gecreëerd tussen de politieke organen en de economische machten, gebaseerd op een stelsel van beroepsorganisatie, overkoepeld door een Economische Raad, die naast adviesrecht ook initiatiefrecht zou hebben om voorstellen in te dienen bij de uitvoerende macht : een eerste stap naar corporatisme. Verschillende programmapunten lokten applaus uit op de banken van Rex, niet in het minst de maatregelen ter «sanering van de zedelijke atmosfeer» (onverenigbaarheid van een publiek mandaat met beheersfuncties in vennootschappen en kredietinstellingen) [42].

Het is niet mogelijk hier het lot van de verschillende programmapunten van de regering-Van Zeeland II te behandelen. Zeer belangrijk in de afwikkeling van de algemene staking was dat nog vooraleer de regering op 29 juni 1939 het vertrouwen kreeg van het parlement (119 voor; 51 tegen; 9 onthoudingen), minister van Arbeid Delattre (!) wetsontwerpen [43] indiende die bepaalde sociale elementen uit de regeringsverklaring wettelijk bekrachtigden : de syndicale vrijheid (unaniem aanvaard in het parlement), het betaald verlof (1 onthouding) en ... de 40-urenweek, die door 160 op 183 aanwezige volksvertegenwoordigers werd goedgekeurd. De VNV-parlementariërs en enkele conservatieve katholieken onthielden zich. Zonder de algemene staking was een dergelijke unanimiteit ongetwijfeld ondenkbaar geweest.

Ook buiten het parlement en chronologisch verweven met de regeringsvorming had de algemene staking verstrekkende gevolgen. Heel snel legden de socialistische en christelijke vakbondsleiders officieus contacten om de uitdeinende staking onder controle te krijgen, samen te werken en eisen te formuleren. Op 13 juni 1936 werd de samenwerking officieel bekendgemaakt. Dit eerste nationaal gemeenschappelijk vakbondsfront in de sociale geschiedenis van België – waar ook de liberale vakbonden en de communisten bij betrokken werden – zette de regering-Van Zeeland onder druk om het CCI aan de onderhandelingstafel te krijgen. Het was een historisch feit, dat correspondeerde met het volksfront dat over de partijgrenzen heen aan de basis ontstond.

Aan de dubbele druk van de staking en van de regering [44] kon het CCI niet weerstaan. Het Vlaams Economisch Verbond (VEV) en het Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers (ACVW) hadden eerder al toegezegd

---

42 *Parlementaire Handelingen*, Kamer, 24 juni 1936.

43 PV's, 19 en 21-22 juni 1936 (ARA, *Ministerraad*, 2026).

44 PV, 16-17 juni 1936 (ARA, *Ministerraad*, 2026).

om met de vakbonden aan tafel te gaan zitten. Op 17 juni 1936 vond naar analogie met de akkoorden van Matignon in Parijs de eerste Nationale Arbeidsconferentie plaats, onder voorzitterschap van Van Zeeland. Het was een voorafspiegeling van het naoorlogse sociaal pakt. Het akkoord dat hier werd bereikt werd gereflecteerd in de regeringsverklaring. Het patronaat gaf aan alle vakbondseisen toe, behalve wat de 40-urenweek betrof.

Vandaar dat de socialisten aanstuurden op de snelle wettelijke bekrachtiging van het **principe** van de arbeidsduurvermindering. De implementatie van de akkoorden in de overgebleven paritaire commissies en in tientallen kersverse gelegenheidscomités werd door de syndicaten als een grote overwinning ervaren. Eind 1935 telde men nog slechts 26 paritaire commissies. Van 1936 tot 1940 liep het aantal op tot 172, waarvan de overgrote meerderheid in de stakingsgolf van 1936 het licht had gezien.

De sociale hervormingen en concessies waren in 1936 ongetwijfeld niet afgedwongen zonder de staking. De vakbonden maakten gebruik van de druk van onderuit om op hun beurt druk uit te oefenen op de regering, die op haar beurt het patronaat tot concessies dwong. *Opnieuw vooruit* is de treffende titel van het triomfantelijk boekje dat twee woordvoerders van de Syndicale Commissie, J. Bondas en J. Rens, aan de staking wijdden [45].

In leidende kringen was men minder gelukkig met de gang van zaken dan de vakbonden. Eén van de neveneffecten van de staking was dat het corporatisme-debat acuut op de politieke agenda werd geplaatst. Om connotaties met het fascistisch corporatisme te vermijden, sprak men van beroeps- of bedrijfsorganisatie. Inzet was het feit dat CAO's zomaar door stakers waren genegeerd en verbroken. Het maximalistisch doel was het stakingsrecht te beperken door de vakbonden rechtspersoonlijkheid te geven en behalve civiel- ook strafrechtelijke sancties op te leggen bij overtredingen van CAO's.

Volgend citaat uit een nota, d.d. 27 juni 1936, van Louis Wodon geeft goed het traumatiserend effect van de algemene staking weer : *Il est regrettable qu'avant de consentir à l'examen des revendications subitement produites par les syndicats pour légitimer un mouvement d'allure révolutionnaire déchaîné par des agitateurs inconnus et insaisissables, l'on ait pas commencé par rappeler les vrais principes. [...] Le mal étant fait, était, il est vrai, jusqu'à un certain point irréparable; mais il eût été bon de prendre des garanties, au moins morales, pour l'avenir. Il semble que personne n'y ait songé. Dans ces conditions, on aura inévitablement – il faut le craindre – donné aux agitateurs l'impression qu'il leur suffirait de recommencer à l'occasion le coup qui a si bien réussi, pour arracher au Gouvernement et aux chefs d'entreprise de nouvelles concessions, dussent-elles entraîner des catastrophes irréparables* [46].

---

45 J. BONDAS, J. RENS, *Opnieuw Vooruit. De staking van juni 1936*, Brussel, 1936.

46 KA, *Wodon*, 41.

De regering nam dit soort overwegingen kennelijk ook ter harte, want in september 1936 kon de Leuvense hoogleraar Henri Velge een voorontwerp van wet op de bedrijfsorganisatie voorstellen op het congres van de katholieke patroonsverenigingen LACVW en APIC. Velge was met de voorbereiding belast door minister van Economische Zaken Van Isacker en voorzag de rechtspersoonlijkheid. Een absoluut stakingsverbod, zoals René Goris, ondervoorzitter van het LACVW eiste, was voor Velge niet noodzakelijk om de sociale vrede te handhaven. Een andere consequentie van het voorontwerp was dat economische beslissingen aan het parlement zouden worden onttrokken. Niettemin balanceerde het corporatisme van Velge nog steeds op de rand van de democratie.

De Syndicale Commissie reageerde resoluut afwijzend op het ontwerp, het ACV hield zich op de vlakte en het patronaat was zeer positief gestemd, met uitzondering van het CCI, dat het oude liberale model hoog hield en de prijs van de versterking van de vakbonden in de economische besluitvorming niet wilde betalen voor de sociale vrede. Uit de besprekingen in het Studiecentrum voor de hervorming van de Staat (voorzien in regeringsprogramma van Van Zeeland II) in diezelfde post-stakingsperiode blijkt dat het CCI de arbeidersbeweging wél wilde muilkorven met het strafrechtelijk stakingsverbod en in die zin toch iets zag in corporatisme als strategie om sociale conflicten te beheersen. Mede omdat het uiteindelijke wetsontwerp van P. Heymans (1938) duidelijk een compromiskarakter had (de rechtspersoonlijkheid werd niet verplicht gesteld om opgenomen te worden in het overlegcircuit; geen zware sancties bij overtredingen van CAO's) werd het door de socialistische arbeidersbeweging dan toch gunstig onthaald. Precies wegens het gebrek aan garanties voor sociale vrede en de te grote beperking van de economische vrijheid werd het wetsontwerp door het CCI de grond ingeboord [47].

Rex of Moskou

Het trauma van de succesvolle algemene staking in 1936 bevorderde in verschillende milieus de constructie van een nieuwe communistische complottheorie. Het schrikbeeld van «het communistisch gevaar» werd in het leven geroepen in milieus met een sterk antidemocratisch karakter. Het functioneerde uitstekend als bliksemafleider voor de reële oorzaken van het sociaal protest dat in de jaren dertig buiten de ingekapselde structuren van de arbeidersorganisaties groeide. De Belgische communisten konden dit protest van onderuit zeer goed recupereren, maar waren er niet verantwoordelijk voor. Hun invloed op de arbeiders steeg niet toevallig precies tijdens de twee grote agitatiemomenten 1932 en 1936, maar had geen duurzaam karakter. De opgeklopte angst voor het communisme en

---

47 D. LUYTEN, «Wetgevende initiatieven met betrekking tot bedrijfsorganisatie in de dertiger jaren in België», in *BTNG*, 1988, XIX, nrs 3-4, p. 587-654. Zie ook *id.*, *Het corporatisme in België. Ontwikkeling en transformatie van het corporatisme als ideologisch en politiek-sociaal verschijnsel 1886-1944*, Brussel, 1992, ODV.

de imaginaire komplotten die achter de agitatie werden «gezien», waren buitensporig in verhouding tot de reële betekenis van links buiten de BWP.

Rudi Van Doorslaer en Etienne Verhoeyen hebben in verschillende publicaties gewezen op het schrikbeeld van het communisme als **binnenlandse** vijand van de Kerk, de privé-industrie, het leger, de oudstrijders en andere gevestigde machten. In een sfeer van angst voor «agenten van Moskou» en ingebed in een bredere antidemocratische stroming, zagen een aantal anticommunistische organisaties en parallelle inlichtingsdiensten het licht, al is «het licht zien» misschien een weinig toepasselijke uitdrukking. De belangrijkste anticommunistische organisatie was SEPES (*Société d'Etudes Politiques, Economiques et Sociales*). In 1925 opgericht als Belgische afdeling van de *Entente Internationale contre la IIIe Internationale* onder voorzitterschap van Théodore Aubert, gaf SEPES een *Bulletin* uit waarin conservatieve en extreem-rechtse bladen geregeld informatie over de communisten en hun activiteiten putten. Politiek-ideologisch sloot SEPES aan bij de antidemocratische Belgisch-nationalistische stroming. Het anticommunisme van SEPES en aanverwante organisaties was slechts een dekmantel om fundamenteel antidemocratische, reactionaire en autoritaire strevingen te verbergen. In de jaren dertig werd SEPES gefinancierd door het CCI, dat o.a. aangesloten werkgeversorganisaties om een jaarlijkse bijdrage van 1 fr. per tewerkgestelde arbeider verzocht. In 1939 vertegenwoordigde het CCI niet minder dan 306 werkgeversorganisaties en groepeerde 11.000 bedrijven die 850.000 arbeiders tewerkstelden [48]. De Staatsveiligheid stond eerder sceptisch tegenover de «inlichtingen» van SEPES. Dit blijkt uit een brief van administrateur Robert De Foy aan Louis Wodon, naar aanleiding van een vertrouwelijke nota over «instructies uit Moskou» aan de Belgische communisten eind 1937. De publicaties van SEPES riepen volgens De Foy bepaalde reserves op. Volgens SEPES ontving de KPB jaarlijks 10.000.000 fr. van Moskou (juli 1936), terwijl de Staatsveiligheid in 1937 twijfelde of de partij überhaupt wel gesteund werd door de Komintern. De bronnen van de parallelle inlichtingsdienst waren (volgens de Staatsveiligheid) voornamelijk krantenknipsels en propagandamateriaal, maar ook het interne partijbulletin. Het commentaar van De Foy over de SEPES-nota bevestigt de werking van de anticommunistische propagandadienst : informatie die in de media verspreid werd en feitelijk gemeengoed was, werd met retorische kunstgrepen geheimzinnig en angstwekkend gemaakt, **alsof** het communisme het daglicht niet kon velen [49].

In Vlaamse werkgeverskringen was na de staking van 1936 sprake van de oprichting van een patronaal eenheidsfront van ACVW, VEV en CCI. De

---

48 Zie onder meer R. VAN DOORSLAER, E. VERHOEYEN, «L'Allemagne nazie, la police belge et l'anticommunisme en Belgique (1936-1944) – Un aspect des relations belgo-allemandes», in *BTNG*, 1986, (XVII), nrs. 1-2, p. 61-125. *Id.*, *De moord op Lahaut. Het communisme als binnenlandse vijand*, Leuven, 1985. W. DE BOCK, «De kerk en het rode gevaar: pater Morlion van REX naar CIA», in *De mooiste jaren van een generatie. De Nieuwe Orde in België, vóór, tijdens en na WO II*, Berchem, 1982, p. 43-53.

49 De Foy aan Wodon, 21 december 1937; maandelijks rapport van de Staatsveiligheid over de activiteiten van de linkse partijen, 12 november-12 december 1937 (KA, *Kabinet Leopold III*, 300).

staking werd beschouwd als het gevolg van een «revolutionaire actie ingegeven door de communistische cellen». Men dacht eraan patronale milities op te richten om de bezetting van de fabrieken bij een volgende wilde staking te beletten. Ook spionage-activiteiten werden overwogen. De rijkswacht en de politie hadden immers onvoldoende middelen om «doortastend op te treden tegen de revolutionairen en de woelmakers» [50].

In een vertrouwelijk rapport van SEPES wordt onderstreept dat zij de oprichting van een Volksfront in België van tevoren hadden voorspeld, eerst op ideologisch vlak in het teken van het antifascisme, dan op practisch vlak, in de fabrieken en bedrijven. Volgens SEPES was dit het resultaat van de actie van communistische «noyauteurs» in de vakbonden. Uit «goede bron» kon SEPES ook vertellen wat de perfide strategie was van de communisten : *Il comptent exploiter le malaise actuel en suscitant des grèves partielles pour entretenir «l'état permanent de revendication et de grève». Aussitôt que les circonstances le permettront, ils déclencheront la GREVE GENERALE SIMULTANEE, suivant la technique actuelle, revue et perfectionnée* [51].

Dit soort «inlichtingen» moeten met een grove korrel zout genomen worden : ze weerspiegelden en onderhielden een buitensporige angst voor «het rode gevaar», die helemaal niet in verhouding stond met de werkelijke invloed van de Belgische communisten tijdens de algemene staking.

De rapporten van de Staatsveiligheid aan de regering waren in elk geval genuanceerder. Er werd kort aandacht besteed aan de economische, politieke en psychologische oorzaken van de staking. Toch zette De Foy vooral de clandestiene rol van communistische «agitatoren» in de verf. De voorstelling van de staking als een komplot gedirigeerd door Moskou kon de administrateur evenwel niet onderschrijven. Men kon natuurlijk niet uitsluiten dat de «agitatoren» zich hadden laten inspireren door de directieven van het VIIe congres van de Komintern (juli-augustus 1935) waar secretaris-generaal Georgi Dimitrov gepleit had voor de oprichting van eenheidsfronten tegen het fascisme in landen met socialistische regeringsdeelname. Maar van een vooraf beraamde samenzwering was zeker geen sprake [52]. De slechte ervaringen die de Staatsveiligheid na de stakingen van 1923 en 1932 had gekend met de declaratie van communistische komplotten, lag in 1936 wellicht mede aan de basis van een zekere omzichtigheid daaromtrent. De socialistische regeringsdeelname zal tot terughoudendheid genoopt hebben.

In een geheim rapport dat De Foy enkel aan Van Zeeland en Wodon toestuurde, oordeelde hij dat het communisme in België enkel kon triomferen via het Volksfront : *Le «front populaire» est le plus grave danger auquel il faut parer en ce moment.* Socialisten en christen-democraten droegen een zware

---

50 Voorbereidende notities en verslag vergadering Toezichtcomité, 10 juli 1936 (KADOC, *Papieren Craen*, 105). Met dank aan Dirk Luyten voor zijn notities m.b.t. deze vergadering.

51 *Rappel des principales communications faites depuis le 1er janvier 1935. Au sujet des circonstances qui ont amené la situation présente*, 29 juni 1936; *La situation au lendemain de la grève générale*, 4 juli 1936 (KA, *Wodon*, 41).

52 *Rapport sur les grèves de juin 1936*, De Foy aan Wodon, 24 juli 1936 (KA, *Wodon*, 41).

verantwoordelijkheid. Als vanuit «kortzichtige electorale overwegingen» een alliantie werd aangegaan met de communisten, zouden de aangekondigde structuurhervormingen niet doorgevoerd worden en zou België op de vreselijkste avonturen afstevenen, aldus De Foy [53].

De officiële en niet-officiële inlichtingsdiensten bekeken met argusogen de oprichting van een Volksfront ter verdediging van de democratie, het elan van de algemene staking en de aanwezigheid van talrijke socialistische parlementairen en militanten, liberale personaliteiten en groeperingen, intellectuelen en universiteitsprofessoren. De ministers Jules Merlot (BWP) en Marcel-Henri Jaspar (lib.) betuigden schriftelijk hun steun [54]. Het leidmotief voor het Volksfront werd uitgedrukt in de woorden van Louis De Brouckère (soc.) : *Il faut nous unir ou périr*. Door de afzijdigheid van de christen-democraten was het Volksfront-idee politiek-institutioneel tot mislukking gedoemd. De regeringsdeelname van de BWP, de vakbonden die bang waren dat de communisten hun leden zouden opeten, de angst voor een antisocialistische reactie van alle burgerlijke krachten sloten een exclusief eenheidsfront met de communisten uit.

Binnen de BWP leidde het Volksfront niettemin tot verscheurende discussies, vooral na een regeringsverklaring via de radio in september 1936. Het feit dat Van Zeeland ter verdediging van de democratie het Volksfront op dezelfde lijn had geplaatst als de «fascistische groepen» (die *niet* bij naam werden genoemd) en dit namens een regering met zes socialistische ministers, was voor velen onbegrijpelijk en onverteerbaar. Bovendien werden de aangekondigde maatregelen ter bestrijding van het extremisme eerst en vooral in linkse organisaties toegepast (bv. huiszoekingen in Volkshuizen en socialistische syndicaten). Het partijbureau kreeg woedende brieven van professor Paul Brien, voorzitter van het Volksfront en van professor Verlaine namens het *Comité de vigilance des intelletuels anti-fascistes*.

Minister Vandervelde die de Volksfrontgedachte persoonlijk zeer genegen was, verklaarde hoe het voorontwerp van het discours van Van Zeeland een regelrechte aanval op het Volksfront was geweest. Onder druk van de socialisten was die aanval gecensureerd. Het was bovendien «flagrant onjuist» dat de premier in naam van de regering had gesproken, want als ze akkoord konden gaan met de grote lijnen van het betoog hadden de zes socialistische ministers zich verzet tegen het bij naam noemen van het Volksfront in de beeldvorming over de keuze tussen «Rex of Moskou». Uiteindelijk hadden de socialistische ministers moeten erkennen dat er ondanks de vorm geen aanval op het Volksfront besloten lag in de regeringsverklaring. Het taalgebruik was natuurlijk subtiel. Door het Volksfront

---

53 De Foy aan Van Zeeland, 22 juli 1936; kopie aan Wodon (KA, *Wodon*, 41).

54 Vertrouwelijk rapport (wellicht opgesteld door SEPES): *L'Organisation communiste en Belgique*, 7 juli 1936. Ten persoonlijken titel door Theunis doorgestuurd aan Capelle, met het verzoek *cette petite documentation* aan de koning voor te leggen, 8 juli 1936; *Le Front Populaire en France – Les grèves*, bulletin van de *Entente Internationale contre le IIIe Internationale*, juni 1936 (KA, *Secretariaat Leopold III*, 105/4).

met Moskou te associëren, gingen de beladen stigma's rond het «rode gevaar» er onvermijdelijk op over.

Niet enkel de linkervleugel, maar ook gematigde partijleiders zoals August Balthazar en Max Buset, die inzagen dat het Volksfront ten dode was opgeschreven, waren bovendien zeer verontrust over het gebrek aan klaarheid rond het beleid dat de regering ter verdediging van de democratische instellingen bezig was te voeren. Dat er repressief werd opgetreden was duidelijk : het rijkswachteffectief was met 1000 eenheden verhoogd, niet alleen de fascisten, ook de socialisten werden beschuldigd van wapenbezit, et cetera. Maar hoe zat het eigenlijk met de derde, democratische weg tussen het fascisme en het communisme ? Buset formuleerde daaromtrent zijn grote twijfels *C'est cela au fond le problème, car, si vous nous demandez de tourner le dos au Front populaire, aux communistes en particulier, et à continuer notre position à l'égard des fascistes, il faut que vous nous donniez autre chose* [55].

De glorieuze overwinning van Van Zeeland in zijn persoonlijk electoraal duel met Léon Degrelle in april 1937 kwam uiteraard tegemoet aan de democratische verzuchtingen in brede lagen van de bevolking. De politieke uitschakeling van Rex belette evenwel niet dat de derde, democratische weg tussen Berlijn en Moskou in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog zeer moeilijk realiseerbaar was.

BESLUIT

Met de definitieve politieke integratie van de arbeiders na de Eerste Wereldoorlog brak een nieuwe tijd aan. De inkapseling van de socialistische organisaties in de politieke structuren en de nieuwe vormen van conflictbeheersing via overleg, maakten de socialistische arbeidersbeweging tijdens de crisis van de jaren dertig in zekere zin onschadelijk als drager van sociaal protest. De BWP was een gigantische organisatie geworden, die een luide stem kon opzetten in het parlement. Dit volstond evenwel niet om de patronale deflatiepolitiek, die de cisis op de arbeiders afwentelde, ook maar lichtjes om te buigen. Het eenheidsstreven in de katholieke partij verhinderde een polarisatie rond de sociaal-economische breuklijn.

Op drie verschillende momenten werd de sociale afbraakpolitiek evenwel doorkruist door hevige sociale agitatie, die telkens effect sorteerde. Onder druk van de wilde staking in 1932 boekte de BWP een tijdelijk parlementair succes, dat de christen-democratische minister Heyman een belangrijk wapen bezorgde bij zijn tot dan toe vruchteloze bemiddelingspogingen bij het CCI om tot een loonstabilisering te komen.

---

55 Bureau, 10 september 1936; Algemene Raad, 23 september 1936 (AMSAB, *BWP-Algemene Raad/Bureau*, 220 en 254).

De agitatiegolf tegen de besluitwetten van de «regering der bankiers» in 1935 werd op een vergelijkbare manier benut om het crisisbeleid in het parlement aan te vallen. De regering was te zeer verzwakt om het gevreesde sociale protest te beteugelen zonder de BWP volledig tegen zich in het harnas te jagen.

Ondanks de historische recurrentie in de keuze van het geschikte moment had de administrateur van de Staatsveiligheid in juni 1936 de explosie van populaire energie absoluut niet verwacht. De onvoorspelbaarheid van de staking was zeker een verklaringsfactor voor het bereikte succes. De eis voor algemene loonsverhoging, kracht bijgezet door de massale stakingsgolf, ontwrichtte de beheersingsmechanismen in de nauwelijks ontwikkelde en door het patronaat met de voeten getreden sociale overlegstructuur. De arbeiders weigerden zich nog langer te onderwerpen aan de sociale afbraakpolitiek en kozen voor hun collectieve actie het opportuun moment van politieke crisis en electorale destabilisering.

De algemene staking ontwrichtte niet alleen de economie. Het politiek regime werd bedreigd, zeker in het licht van de links-rechts polarisatie in eigen land en de machtsverschuivingen in Frankrijk en Spanje. De algemene staking viel dus niet te negeren. Harde repressie kon tot een breuk met de georganiseerde arbeidersbeweging leiden, die onmisbaar was in de regering. Zonder de staking waren de sociale hervormingen zonder enige twijfel niet afgedwongen in 1936. De snelle wettelijke bekrachtiging van de sociale elementen in het regeringsprogramma en de Nationale Arbeidsconferentie waren de enige middelen om het sociaal verzet met de hulp van de BWP in minder verstorende vormen van politieke interactie te kanaliseren : formele dialoog en overleg met de woordvoerders die de contesterende groepen vertegenwoordigen. Het CCI was in de jaren dertig enkel bereid/gedwongen te onderhandelen met de vakbonden als de druk van onderuit dat onvermijdelijk maakte.

De keerzijde van de medaille was echter dat het trauma van de geslaagde algemene staking de constructie van angstaanjagende communistische complottheorieën bevorderde, die helemaal niet strookten met de werkelijke invloed van de communisten. Het schrikbeeld dat de autoriteiten zich van de Derde Internationale vormden, klopte niet met de realiteit. Terwijl de sociaal-democraten de angst voor het «rode gevaar» in de loop der jaren door hun reformistisch optreden enigszins konden logenstraffen, was het spookbeeld weer opgedoken na de Eerste Wereldoorlog. Het anticommunistisch discours fungeerde in het gewijzigd maatschappelijk klimaat uitstekend als bliksemafleider voor de reële oorzaken van het sociaal protest in de jaren dertig. Na 1936 werd het anticommunisme ingeschakeld in de strijd tegen het Volksfront, dat als een ernstige bedreiging werd ervaren in de «onafhankelijke» koers tussen Berlijn en Moskou.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AGN	*Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden*
AMSAB	Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging
AR	Algemene Raad (BWP)
ARA	Algemeen Rijksarchief
BTNG	*Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*
KA	Archief van het Koninklijk Paleis
ODV	Onuitgegeven doctoraatsverhandeling
OLV	Onuitgegeven licentiaatsverhandeling
SAB	Stadsarchief Brussel
SC	Syndicale Commissie